

JAN ZOUHAR

K TRADICIONALISMU NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Spor o Rukopisy, spor o Háalka, spor o realismus nás mj. upozorňují na ostatně přirozenou skutečnost, že duchovní klima devadesátých let nemůžeme redukovat na myšlenkové výboje modernistické generace. V našem národním životě má stále významné místo i generace starší se svými hodnotovými žebříčky, se svými představami, názory i výkony. Vedle Šaldy, Machara, Březiny, Karáska stále tvoří i Vrchlický, Sládek, Čech, Krásnohorská, vedle Omladiny, radikálních pokrokářů, Masarykových realistů a anarchistů politikové mladočeští i mnozí staročeši. Vedle Mikoláše Alše začínají tvořit Jan Preisler a Max Švabinský, vedle Myslbeka František Bílek, vedle Antonína Dvořáka Leoš Janáček a Josef Suk. Proti moderní přestavbě Prahy se staví vedle jiných modernistů Vilém Mrštík a jeho Bestia triumphans.

Nejsou tedy devadesátá léta jen obdobím prosazování nových trendů v českém národním životě, ale také rozvíjení a obhajoby tradičních hodnot dosavadního českého společenství a návratů k nim. Mohli bychom zajisté použít mnoha jiných příkladů, ale myslím si, že nebude bez zajímavosti připomenout postoj autora, který na konci osmdesátých a na začátku devadesátých let proboujel nové směry a proudy a který ještě v roce 1895 podepsal manifest České moderny — Viléma Mrštíka.

Mrštíkova stať O modernosti v umění, zvl. v literatuře a o kmenové zachovalosti našeho národa vyšla ve Zlaté Praze 23. 4. 1897. Do souboru svých statí Moje sny ji Mrštík zařadil pod názvem Místo předmluvy k Pohádce máje. Autor se v ní postavil proti kosmopolitní modernosti a zdůraznil požadavek umění národního, návrat k půdě, k moravským folklórním hodnotám.

Mrštík nejprve reaguje na své dojmy z cesty do Paříže. Konstatuje, že mu ukázala, „co špatného a mizerného jsme si přisvojili od západních národů...“, i to, že „i dobré stránky naše následkem špatného pochopení života západního ničily se u nás jako zastaralý brak tzv. moderního života nehodný“.¹ Mrštík ví, že za to nemůže Západ, ale my sami, protože si „zužujeme svobodu a volní pro-

---

¹ V. Mrštík: Moje sny. Praha 1902, s. 160.

jev v myšlení i citění, vrozený nám temperament sami v sobě ubíjíme a utláme všemi možnými pseudohumánními a pseudomoderními ohledy, abychom se nezdáli být nevzdělanými.“² Neodmítá sice nový styl nové doby, ale domnívá se, že zdroj modernosti nemůže být chápán kosmopolitně, nýbrž že modernost musí vycházet z minulosti vlastního národa. „Každý národ má v lůně své minulosti, ve své vlastní kultuře zárodky své vlastní, samostatné modernosti...Stojím proto na půdě Boženy Němcové, Světlé a Nerudy ve své vlastní osobě. Oni hlavně vyslovili duši české přítomnosti a nedaleké minulosti se všemi elementy našeho života, naší povahy, našeho názoru na život, celé niterno naší kultury, se všemi příznaky národa, k nimž sympatie v dobrém srdci nevyhynou nikdy.“³ Jedním z impulsů k tomuto stanovisku se stala Mrštíkovi jeho další cesta, cesta do Ruska. Ruská literatura, její vyspělost a úroveň, je podle Mrštíka svědečtím o tom, že je třeba být a zůstat věrný domácím kulturním tradicím, na kterých se jediné může stavět dále. Samozřejmě i na Rusko „dorážely vlivy kultury západní. Ty sice pomáhaly, ale nestaly se cílem samy o sobě. Rusové kvůli nim nezpronevěřili se svému vlastnímu.“⁴ Cesty do Paříže a do Ruska Mrštíka utvrdily v přesvědčení, že naše literatura se může pozitivně rozvíjet „jen a jen za cenu přilnutí k životu našemu, tj. skutečně našemu, ke všemu, co s ním souviselo a souvisí v jeho pravé, skutečné povaze“.⁵ Mrštík jde však ještě dál a v rámci své úvahy o slovanství dospívá až k tomu, že vidí „v Moravě jednu z nejoriginálnějších a slovansky nejzachovalejších částí Evropy“.⁶ Podle Mrštíka je velkou chybou, „že jsme původnost svého národa a lidu dříve si neuvědomili, k ryzosti jeho více nepřilnuli, sebevědomí svoje nezvýšili a kaziti si dali, co mělo být chráněno“.⁷ Mrštík chce vycházet a opírat se o „hrdé vědomí původní ryzosti lidu“. Toto Mrštíkovo vystoupení bylo tehdejší kritikou odmítnuto, ale také na základě určitého nepochopení. Mrštík zde neodmítá modernismus, ale pouze modernistické snobství, není naivním moravským regionalistou, ale obhájcem stálých uměleckých hodnot. Jiří Brabec ovšem upozornil na to, že Mrštík neopustil své dřívější zásady — domácí tradice, organický literární vývoj — že však postaveny proti modernosti se z nich stávají postuláty konzervativní.⁸

V článku Naše ideály se Vilém Mrštík zamýšlí nad „velkou nemocí z posledních let“: „...odtud bídný stav studentstva, Sokolstva, veřejných i soukromých ústavů, správa obecních statků, kupčení s národním jměním, odtud utiskování učitelstva, zanedbávání dělnictva, postupné a stále dokonalejší odcizování se literatuře i umění, stagnace denního časopisectva, bídná reprezentace naše v cizině: živoření den ode dne, hovnění si v jakémsi mračnopozoru, mlsání na vlast-

2 Tamtéž, s. 161.

3 Tamtéž, s. 162.

4 Tamtéž, s. 163.

5 Tamtéž, s. 163.

6 Tamtéž, s. 165.

7 Tamtéž, s. 165.

8 J. Brabec: Poezie na předělu doby. Praha 1964, s. 123-124.

ním skepticismu, úšklebky, nuda: bez plánu, bez cíle, bez radosti i lítosti vlekou se masy lidí českým světem a je-li kde pozorovati živější ruch, šťastnější výsledek, pak je to jistě tam, kde se až dosud uchovalo trochu ideálnosti ze starších let“.⁹ Tento článek byl ovšem zveřejněn nikoli na začátku, nýbrž na konci devadesátých let, v roce 1900 v časopise Lumír. Mrštíkova slova jako by znevažovala všechno úsilí modernistické generace 90. let. Co podle Mrštíka tento stav, který nazývá dekadencí, zavinilo? V první řadě to je zpochybnění českého vlastenectví, které s sebou přineslo kritické hnutí 90. let. Vlastenectví pokládá Mrštík za páteř národního života, za sílu, která násobila národní možnosti, za řád, který určoval meze jednání. Konstruuje typ českého vlastence, člověka utlačeného, trpícího pro spravedlnost a důstojnost. „Proto typ vlastence znamenal tolik, jako míti heroicky odhodlané srdce, nelitovati ničeho, ani času, ani sil, ani majetku, a všechno dáti v oběh všem společné myšlence.“¹⁰ Tato idea, která překračuje každodennost a dává životu smysl, však byla zproblematizována politiky, protože národní snahy byly převedeny pouze na pole politické. To nakonec „vyvolalo pronásledování vlastenectví vůbec, ničení krásného onoho typu národního od kořene tak, že až s hanbou bylo vlastencem slouti“.¹¹ Mrštík tvrdí, že kritika vlastenčení a pseudovlastenectví znamenala diskreditaci i ryzího vlastenectví a domnívá se, že „v tomto momentu došlo k velikému omylu naprosto nelogickému, a proto nefilozofickému. Bez logiky není filozofie, tak o filozofii nemůže být řeči ani tu.“¹² Jaká je cesta k nápravě stavu, kdy „jedna víra se ztratila a druhá po ruce není“? Nelze nepřipomenout Šaldovu charakteristiku přelomu let osmdesátých a devadesátých, tedy doby o deset let dříve, o starém, které již odumřelo, a novém, které se nemohlo narodit. Jsme ale v roce 1900 a Mrštík volá po stanovisku ryze národním, které ovšem vychází z toho, že „ne realita, ale duše věci je rozhodující“.¹³ Stává se hlasatelem nacionalismu, ideje národní, o které se domnívá, že spojuje „všechny osvětové a společenské ideály“, že je oporou „i nejslabším“ a lze z ní „vyvrátiti celé spousty béd“, že je to „zákon pro každého a pro všechny“, že nutí „hledati nové cesty“, rozšiřovat obzory, že pronásleduje snobismus a dokonce je kritická a přísně sebekritická. Mrštíkův nacionalismus, respektive důraz na ideu národní je třeba přirozeně zařadit do jeho situace osobní, ale zřejmě je výrazem i širších dobových nálad, další vlny apatie či skepse nad národním usilováním. Podle tohoto výkladu je krize důsledkem zrady národních ideálů, odvratu od národních tradic. Tento typ nacionalismu „ryzího vlastenectví“ ovšem už vůbec nepotřebuje realistický pohled na společnost a její život. „Býval jsem přívržencem naturalismu a mám čest

9 V. Mrštík: Naše ideály. In: Týž: Moje sny, s. 18.

10 Tamtéž, s. 11.]

11 Tamtéž, s. 16–17.]

12 Tamtéž, s. 17.

13 Tamtéž, s. 17.

jím nebýt víc. Býval jsem přivržencem i leckterých ubožáckých pravd a mám čest také jím nebýt víc.“¹⁴

Je to nostalgie? Domnívám se, že se zde projevil jeden rys našeho myšlení, který se v různých obměnách promítal a promítá do obdobných postojů i ve století dvacátém. Pocity krize a rozkladu tradičních hodnot jsou některými autory překonávány obratem k tradicionalismu a konzervativismu. Idealizace starých zlatých časů zřejmě není rysem pouze naší národní povahy, je to svým způsobem krajnost, ale je výrazem hlubinnější tendence — potřeby uchovávat tradiční hodnoty daného společenství.

Není určitě náhodou, že v této době, v devadesátých letech minulého století, vzniká hned několik tzv. venkovských románových kronik: Herbenovo *Do třetího a čtvrtého pokolení*, Jiráskovo *U nás*, Holečkovi *Naši a Rok na vsi bratří Mrštíků*. Tato próza má zvláštní povahu. Zůstaneme u *Roku na vsi*, který je hlavně dílem Aloise Mrštíka, který však v druhém vydání ve dvacátých letech uvedl jako spoluautora i svého bratra Viléma. *Rok na vsi* vychází z konkrétní reality, ta je však transformována, objektivizována s cílem dát realitám širší platnost, učinit z nich obraz typické moravské vesnice a jejího ročního cyklu. „Malířský impresionismus“ v zobrazení moravské přírody je dílem Viléma Mrštíka. Venkov jako symbol dobra je postaven proti městu, výrazu společenského zla, které vesnici rozkládá a ničí. Nenalézáme však pouze analytický ponor do detailů venkovského života, ale také syntézu, úsilí „za detailem spatřovat celek, v dílčím tušit podstatné“.¹⁵ Řádovost života, řádovost světa odvozená z přírodního cyklu je protipólem rozkladu, krize, potíží, konkrétních lidských osudů, čas, který se opakuje, je jistotou, neúprosnou „proměnnou neproměnnou“ v rovnicích rytmu života.

V roce 1899 reagoval F. X. Šalda na 1. část knihy Josefa Holečka *Naši* (Kterak žijí a umírají). Ocenil ji jako milou, poctivou a srdečnou knihu, ocenil to, že v ní stejně jako v jiných „kronikách“ tohoto typu, „staré řády právní a společenské, staré cítění selské a opravdu české, světový, náboženský a obecný názor jich selské duše otvírá před vámi autor a vykládá je tak prostě, klidně a pravdivě, že se otevírá před vámi náš národní typ v takové distinkci a noblese duševní, v takové duchové plnosti a srdečné jadrnosti, jak jste se odvážili snít jen ve vyvolených chvílkách.“¹⁶ Jistoty tohoto světa vycházejí z jeho uzavřenosti. Vzpoura proti řádu bývá potrestána. Vyrovnanost a jistota venkovského života je důsledkem klidu, s jakým je jeho řád vnímán a přijímán.

14 V. Mrštík: *Ubožácká pravda. Moje sny*, s. 696.

15 J. Janáčková: *Kronika moravské dědiny aneb přítakání kruhu*. In: A. a V. Mrštíkové: *Rok na vsi*, Praha 1993, s. 23.

16 F. X. Šalda: *Kritické projevy 4*, Praha 1951, s. 277.

